

ЗМІСТ

Наталка Полтавка	3
Действие I	4
Действие II	29
Москаль-чарівник	55
Іван Петрович Котляревський (<i>біографія</i>) ..	94

Літературно-художнє видання

Іван Петрович Котляревський

Наталка Полтавка

Москаль-чарівник

Керівник видавничих проєктів: Крикунова В.О.

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки: Тишківська Н.М.

Комп'ютерна верстка: Тишківська Н.М.

Підписано до друку 14.07.2020 р.

Формат 84×108 1/32. Папір кремі.

Гарнітура Bookman Old Style.

Умовн. друк. аркушів — 5,25.

Обл.-вид. аркушів — 2,51.

Тираж 300 прим.

ТОВ «Видавничий дім «КОНДОР»

Свідоцтво серія ДК № 5352 від 23.05.2017 р.

03067, м. Київ, вул. Гарматна, 29/31

тел./факс (044) 408-76-17, 408-76-25

www.condor-books.com.ua

Наталка Полтавка

Опера малороссийская в 2-х действиях

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

Возный Тегерваковский.

Горпина Терпилиха — вдова старуха.

Наталка — дочь ее.

Петро — любовник Наталки.

Микола — дальний родственник Терпилихи.

Макогоненко — выборный села.

ДЕЙСТВИЕ I

Театр представляє село при реке Ворскле. Через сцену улица малороссийских хат, к реке ведущая, и в сей улице хата Терпилихи.

ЯВЛЕНИЕ I

Наталка (*выходит из хаты с ведрами на коромысле, подойдя к реке, ставит ведра на берегу, подходит на край сцены в задумчивости и поет*).

№ 1

Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнутья;
О, як моє болить серце, а сльози не ллютья. (2)
Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,
Тільки тогді і полегша, як нишком поплачу. (2)
Не поправлять сльози щастя, серцю легше буде,
Хто щасливим був часочок, по смерть не забуде. (2)
Єсть же люди, що і моїй завидують долі,
Чи щаслива та билинка, що ростеть на полі? (2)
Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?
Тяжко жити без милого і в своїй сторонці. (2)
Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? Озовися!
Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися. (2)
Полетіла б я до тебе, та крилля не маю,
Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю. (2)
До кого я пригорнуся, і хто приголубить?
Коли тепер того нема, який мене любить. (2)

Петре! Петре! Де ти тепер? Може, де ски-таєшся в нужді і горі і проклинаєш свою до-лю; проклинаєш Наталку, що через неї утеряв

пристанище; а може (плачет), забув, що я живу і на світі. Ти був бідним, любив мене — і за те потерпів і мусив мене оставити; я тебе любила і тепер люблю. Ми тепер рівня з тобою: і я стала така бідна, як і ти. Вернися до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе іще раз і навіки закриються...

ЯВЛЕНИЕ 2

Наталка и возный.

Возный. Благоденственного і мирного пребиванія! (*В сторону*). Удобная оказія предстала зділати о собі предложеніє на самоті.

Наталка (*кланяясь*). Здорові були, добродію, пане возний!

Возный. «Добродію!» «Добродію!» Я хотів би, щоб ти звала мене — тее-то як його — не вищепом'янутим ім'ярек.

Наталка. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

Возный. Не о сем, галочко, — тее-то як його — хлопочу я, но желаю із медових уст твоїх слішати умильное названіє, сообразное моему чувству. Послушай:

№ 2

От юних літ не знал я любви,
Не ощущал возженія в крови;
Как вдруг предстал Наталки вид ясний,
Как райский крин, душистый, прекрасный;
Утробу всю потряс;
Кров взволновалась,
Душа смішалась;
Настал мой час!

Настал мой час; і серце все стонеть;
Как камень, дух в пучину зол тонеть.

Безмірно, ах! люблю тя, дівицю,
Как жадний волк младую ягницю.

Твой предвіщаєть зрак
Мні жизнь дражайшу,
Для чувств сладчайшу,
Как з медом мак.

Противні мні Статут і розділи,
Позви і копи страх надоіли;
Несносен мні сингкліт весь бумажний,
Противен тож і чин мой преважний.

Утіху ти подай
Душі смятенной,
Моєй письменной,
О ти, мой рай!

Не в состоянії поставить на вид тобі сили любові моєй. Когда би я іміл — тее-то як його — столько языков, сколько артикулов в Статуті ілі сколько зап'ятих в Магдебурзьком праві, то і сих не довліло би навосхваленіє ліпоти твоєй! Єй-ей, люблю тебе до безконечності.

Наталка. Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річі вашей в толк собі не возьму.

Возный. Лукавиш — тее-то як його — моя галочко! і добре все розумієш. Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

Наталка. Гріх вам над бідною дівкою глумитися; чи я вам рівня? Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару.

Возный. Изложенні в отвітних річах твоїх резони суть — тее-то як його — для любові ничтожні. Уязвленое частореченною любовію серце, по всім божеським і чоловічеським законам, не взираєть ні на породу, ні на літа, ні на состояніє. Оная любов все — тее-то як його — ровняєть. Рци одно слово: «Люблю вас, пане возний!» — і аз, вишеупом'янутий, виконаю присягу о вірном і вічном союзі з тобою.

Наталка. У вас єсть пословиця: «Знайся кінь з конем, а віл з волон»; шукайте собі, добродію, в городі панночки; чи там трохи єсть суддівен, писарівен і гарних попівен? Любую вибирайте... Ось підіть лиш в неділю або в празник по Полтаві, то побачите таких гарних, що і розказати не можна.

Возный. Бачив я многих — і ліпообразних, і багатих, но серце моє не імієть — тее-то як його — к ним поползновения. Ти одна заложила ему позов на вічні роки, і душа моя ежечасно волаєть тебе і послі нишпорной даже години.

Наталка. Воля ваша, добродію, а ви так з-письменна говорите, що я того і не зрозумію; та і не вірю, щоб так швидко і дуже залюбитись можна.

Возный. Не віриш? Так знай же, що я тебе давно уже — тее-то як його — полюбив, як тільки ви перейшли жити в наше село. Моїх діл околичності, возникающі із неудобних обстоятельств, удерживали соділати признаніє пред тобою; тепер же, читая — тее-то як його — благость в очах твоїх, до формального опреділенія о моеї участі, открой мні,

хотя в терміні, партикулярно, резолюцію: могу лі — тее-то як його — без отсрочок, волокити, проторов і убитков получитьи во вічне і потомственное владініє тебе — движимое і недвижимое імініє для душі моєй — з правом владіти тобою спокійно, безпрекословно і по своєй волі — тее-то як його — розпоряджать? Скажи, говори, отвічай, отвітствуй, могу лі бить — тее-то як його — мужем пристойним і угодним душі твоєй і тілу?

Наталка (*поет*).

Видно шляхи полтавської і славу Полтаву,

Пошануйте сиротину і не вводьте в славу.

Не багата я і проста, но чесного роду,

Не стиджуся прясти, шити і носити воду.

Ти в жупанах і письменний, і рівня з панами,

Як же можеш ти дружитися з простими дівками?

Єсть багацько городянок, вибирай любую;

Ти пан возний — тобі треба не мене, сільськую.

(По окончанні пенія говорить).

Так, добродію, пане возний! Перестаньте жартовати надо мною, безпомощною сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть шептати про мене, а для дівки, коли об ній люди зашепчуть...

Музыка починає играти прелюдиум. Наталка задумывається, а возний рассуждаєт и смешные показнвает мины на лице.

ЯВЛЕНИЕ 3

Наталка и возный. И после выборный, показавшись на сцену, поет.

№ 4

Дід рудий, баба руда,
Батько рудий, мати руда,
Дядько рудий, тітка руда,
Брат рудий, сестра руда,
І я рудий, руду взяв,
Бо рудую сподобав.
Ой по горі по Панянци
В понеділок дуже вранці
Ішли наші новобранці;
Поклонилися шинкарці;
А шинкарка на них — морг:
«Іду, братики, на торг».
Ішли ляхи на три шляхи,
А татари на чотири,
Шведи-враги поле вкрили;
Козак в лузі окликнувся —
Швед, татарин, лях здригнувся,
В дугу всякий зігнувся.

По мере приближення виборного к оркестру, Наталка подходит к ведрам, берет их и уходит домой.

Возный. Чи се — теє-то як його — нова пісня, пане виборний?

Выборный. Та се, добродію (кланяється), не пісня, а нісенітниця. Я співаю іногді, що в голову лізе, — вибачайте, будьте ласкаві, я не добачив вас.

Возный. Нічого, нічого. Відкіль се так? Чи з гостей ідете — теє-то як його?..

Выборный. Я іду із дому. Випроводжав гостя: до мене заїжджав засідатель наш, пан Щипавка; так, уже, знаєте, не без того, — випили по одній, по другій, по третій, холодцем та ковбасою закусили, та вишнівки з кварту укутали, та й, як то кажуть, і підкріпилися.

Возный. Не розказовав же пан Щипавка якої новини?

Выборный. Де то не розказовав! Жаловався дуже, що всьому земству урвалася тепер нитка, та так, що не тільки засідателям, но самому комісарові уже не те, як давно було... Така, каже, халепа, що притьмом накладно служити. Бо, каже, що перше дурницею доставалося, то тепер або випросити треба, або купити.

Возный. Ох! правда, правда; даже і в повітовом суді, і во всіх присутственных містах унініє воспослідовало; малійшая проволочка ілі прижимочка просителю, як водилось перше, почитається за уголовное преступленіє; а взяточок, сиріч — винуждений подарочок, весьма-очень іскусно у істця ілі отвітчика треба виканючити. Та що і говорить! Тепер і при рекрутських наборах вовся не той порядок ведеться. Трудно становиться жить на світі.

Выборный. Зате нам, простому народові, добре, коли старшина, богобоязлива і справедлива, не допуска письменним п'явкам кров із нас смоктати... Та куди ви, добродію, налагодились?

Возный. Я наміревал — теє-то як його — посітити нашу вдовствующую дякониху, но,

побачивши тут Наталку (*вздыхаєт*), остановився побалакати з нею.

Выборный (*лукаво*). Наталку? А де ж (*осматриваєтся*) вона?

Возный. Може, пішла додому.

Выборный. Золото — не дівка! Наградив бог Терпилиху дочкою. Крім того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна, — яке у неї добре серце, як вона поважає матір свою; шанує всіх старших себе; яка трудяща, яка рукодільниця; себе і матір свою на світі держить.

Возный. Нічого сказати — тее-то як його — хороша, хороша і уже в такому візрі...

Выборный. Та й давно б час, так що ж? Сирота, та іще і бідна. Ніхто і не квапиться.

Возный. Однак ж я чув, що Наталці траплялись женихи, і восьма пристойні, наприклад, тахтауловський дячок, чоловік знаменитий басом своїм, ізучен ярмоля і дуже знаєть печерсько-лаврський напів; другий волосний — тее-то як його — писар із Восьмачок, молодець не убогий і продовжуючий службу свою безпорочно скоро год; третій — підканцелярист із суда по імені Скоробреха і мної другії, но Наталка...

Выборный. Що? Одказала? Добре зробила. Тахтауловський дяк п'є горілки багато і уже спада з голосу; волосний писар і підканцелярист Скоробреха, як кажуть, жевжики обидва і голі, вашеці проше, як хлистки, а Наталці треба не письменного, а хазяїна доброго, щоб умів хліб робити і щоб жінку свою з матір'ю годовав і зодігав.

Возний. Для чого же неписьменного? Наука — теє-то як його — в ліс не йде; письменство не єсть преткновеніє ілі поміха ко вступленію в законний брак. Я скажу за себе: правда, я — теє-то як його — письменний, но по благоді всевишнього єсмь чоловік, а по милості дворян — возний, і живу хоть не так, як люди, а хоть побіля людей; копійка волочиться і про чорний день іміється. Признаюсь тобі, як приятелю, буде чим і жінку — теє-то як його — і другого кого годувати і зодігати.

Выборный. Так чом же ви не одружитесь? Уже ж, здається, пора. Хіба в ченці постригтись хочете? Чи ще, може, суджена на очі не нависла? Хіба хочете, щоб вам на весіллі сю пісню співали? Ось слухайте.

(Выборный поет)

№ 5

Ой під вишнею, під черешнею
Стояв старий з молодою, як із ягодою. (2)
І просилася, і молилася:
«Пусти мене, старий діду, на улицю погулять!» (2)
«Ой я й сам не піду, і тебе не пушу:
Хочеш мене, старенького, да покинути. (2)
Ой не кидай мене, моя голубочко,
Куплю тобі хатку, і ще сіна жатку,
І ставок, і млинок, і вишневий садок». (2)
«Ой не хочу хатки, ані сіна жатки,
Ні ставка, ні млинка, ні вишневого садка. (2)
Ой ти, старий дідура, і зогнувся, як дуга,
А я, молоденька, гуляти раденька». (2)

Возный. Коли другії облизня поймають, то і ми остерегаємся. Наталка многим женихам піднесла печеного кабака; глядя на сіє, і я собі на умі.

Выборный. А вам що до Наталки? Будто всі дівки на неї похожі? Не тільки світа, що в вікні; сього дива повно на світі! Та до такого пана, як ви, у іншої аж жижка задрожить!

Возный (*в сторону*). Признаюсь йому в моєй любові к Наталці. Послухай, пане виборний! Нігде — тее-то як його — правди дівати, я люблю Наталку всею душею, всею мислю і всім серцем моїм, не могу без неї жити, так її образ — тее-то як його — за мною і слідить. Як ти думаєш? Як совітуєш в такому моєм припадці?

Выборный. А що тут довго думати? Старостів посилати за рушниками, та й кінець. Стара Терпилиха не зсунулась іще з глузду, щоб вам одказати.

Возный. Ох, ох, ох!.. Стара не страшна, так молода кирпу гне! Я уже їй говорив, як то кажуть, надогад буряків — тее-то як його — так де! Ні приступу!

Выборный. Що ж вона говорить, чим одговорюється і що каже?

Возный. Она ізлагаєть нерезоннії — тее-то як його — причини; она приводить в довод знакомство вола з волом, коня з конем; нарицаєть себе сиротою, а мене паном; себе бідною, а мене багатим; себе простою — тее-то як його — а мене возним; і рішительний приговор учинила — що я їй, а она мні не рівня — тее-то як його.

Выборный. А ви ж їй що?

Возный. Я їй пояснив, що любов все ра-
вняєть.

Выборный. А вона ж вам що?

Возный. Що для мене благопристойніє
панночка, ніж проста селянка.

Выборный. А ви ж їй що?

Возный. Що она — тее-то як його — одна
моя госпожа.

Выборный. А вона ж вам що?

Возный. Що она не вірить, щоб так ду-
же — тее-то як його — можна полюбити.

Выборный. А ви ж їй що?

Возный. Що я її давно люблю.

Выборный. А вона ж вам що?

Возный. Щоб я одв'язався од неї.

Выборный. А ви ж їй що?

Возный (с жаром). Що? Нічого!.. Тебе
чорт приніс — тее-то як його — Наталка утек-
ла, а я з тобою остався.

Выборный. Ой ви, письменні! Вгору де-
ретесь, а під носом нічого не бачите: Наталка
обманьовала вас, коли говорила, що ви їй не
рівня. У неї не те на серці...

Возный. Не те? А що ж би такеє?

Выборный. Уже не що, другого любить;
ви, може, чували, що як вони ще жили в Пол-
таві і покійний Терпило жив був, то прийняв
було до себе якогось сироту Петра за годован-
ця. Хлопець виріс славний, гарний, добрий,
проворний і роботящий; він од Наталки стар-
ший був годів три або чотири; з нею вигодо-
вався і зріс вкупі. Терпило і Терпилиха любили
годованця свого, як рідного сина, та було й за

що! Наталка любила з Петром, як брат з сестрою. Но Терпило, понадіявшись на своє багатство, зачав знаходитись не з рівнею: зачав, бач, заводити бенкети з повитчиками, з канцеляристами, купцями і цехмистрами — пив, гуляв і шахровав гроші; покинув свій промисел і мало-помалу розточив своє добро, розпився, зачав гримати за Наталку на доброго Петра і вигнав його із свого дому; послі, як не стало і посліднього сього робітника, Терпило зовсім ізвівся; в бідності умер і без куска хліба оставив жінку і дочку.

Возный. Яким же побитом — тее-то як його — Терпилиха з дочкою опинилися в нашом селі?

Выборный. У Терпила в городі на Мазурівці був двір — гарний, з рубленою хатою, коморою, льохом і садком. Терпилиха по смерті свого старого все те продала, перейшла в наше село, купила собі хатку і тепер живе, як ви знаєте.

Возный. А вишечеченний Петро де — тее-то як його — обрїгається?

Выборный. Бог же його зна. Як пішов з двора, то мов в воду упав, і чутки нема. Наталка без душі його любить, через його всім женихам одказує, та й Терпилиха без сльоз Петра не згадує.

Возный. Наталка неблагорозумна: любить такого чоловіка, которго — тее-то як його — можеть бити, і кістки погнили. Лучче синиця в жмені, як журавель в небі.

Выборный. Або, як той грек мовляв: «Лучче живий хорунжий, як мертвий сотник»...

А я все-таки думаю, коли б чоловік добрий найшовся, то б Наталка вийшла замож, бо убожество їх таке велике, що невмоготу становиться.

Возный. Сердечний приятелю! Візьмися у Наталки і матері хождение іміти по моему сердечному ділу. я, то не пожалію — тее-то як його — нічого для тебе. Вір — без дані, без пош-лини, кому хочеш, позов заложу і контроверсії сочиню, — божусь в том — еже-ей! ей!

Выборный (*немного подумав*). Що ж? Спрос не біда. Тут зла ніякого нема. Тільки Наталка не промах!.. О, розумна і догадлива дівка!

Возный. Осмілься! Ти умієш увернутись — тее-то як його — хитро, мудро, недорогим коштом; коли ж що, то можна і брехнути для обману, приязні ради.

Выборный. Для обману? Спасибі за се! Брехать і обманьовать других — од бога гріх, а од людей сором.

Возный. О, простота, простота! Хто тепер — тее-то як його — не брешеть і хто не обманиваєть? Повір мні: ежелі б здесь собралося много народу і зненацька ангел з неба з огненною різкою злетів і воскликнул: «Брехуни і обманцики!.. ховайтесь, а то я поражу вас!..» — ей-ей, всі присіли би к землі совісті ради. Блаженна лож, когда биваєть в пользу ближніх, а то біда — тее-то як його — що часто лжем ілі ради своей ви годи, ілі на упад других.

Выборный. Воно так, конечно, всі люди грішні, однако ж...

Возный. Що «однако ж»? Всі грішні, та іще і як!.. І один другого так обманюють, як

того треба, і як не верти, а виходить — кругова порука. Слухай. (Поет).

№ 6

Всякому городу нрав і права,
Всяка імієть свой ум голова,
Всякого прихоті водять за ніс, | (2)
Всякого манить к наживі свій біс.! |
Лев роздираєть там волка в куски,
Тут же волк цапа скубе за виски;
Цап в огороді капусту псує: | (2)
Всякий з другого бере за своє. |
Всякий, хто вище, то нижчого гне, —
Дужий безсильного давить і жме,
Бідний багатого певний слуга, | (2)
Корчиться, гнеться пред ним, як дуга. |
Всяк, хто не маже, то дуже скрипить,
Хто не лукавить, то ззаду сидить;
Всякого рот дере ложка суха — | (2)
Хто ж єсть на світі, щоб був без гріха? |

Выборный. Воно так! Тільки великим грішникам часто і даром проходить, а маленьким грішникам такого задають бешкету, що і старикам невпам'ятку. Добре, пане возний, я вас поважаю і зараз іду до старої Терпилихи. Бог зна, до чого веде, — може, воно і добре буде, коли ваша доля щаслива.

Дуэт № 7

Возный и выборный

Ой доля людська — доля єсть сліпа!
Часто служить злим, негідним і їм помагає. (2)
Добрі терплять нужду, по миру товчуться,

І все не в лад їм приходиться, за що не возьмуться. (2)

До кого ж ласкава ся доля лукава,

Такий живе як сир в маслі, спустивши рукава. (2)

Без розума люди в світі живуть гарно,

А з розумом та в недолі вік проходить марно. (2)

Ой доле людська, чом ти не правдива,

Що до інших дуже гречна, а до нас спесива. (2)

(По окончании пения уходят).

Сцена переменяется и представляет внутренность хаты Терпилихи.

ЯВЛЕНИЕ 4

Терпилиха прядет, Наталка шьет.

Терпилиха. Ти оп'ять чогось сумуєш, Наталко! Оп'ять щось тобі на думку спало?..

Наталка. Мені з думки не йде наше безталання.

Терпилиха. Що ж робить? Три роки уже, як ми по убожеству своєму продали дворик свій на Мазурівці, покинули Полтаву і перейшли сюди жити; покойний твій батько довів нас до сього.

Наталка. І, мамо!.. Так йому на роду написано, щоб жити багатим до старості, а умерти бідним; він не виноват.

Терпилиха. Лучче б була я умерла: не терпіла б такої біди, а більше через твою непокорність.

Наталка *(оставляя роботу)*. Через мою непокорність ви біду терпите? Мамо!

Терпилиха. Аякже? Скільки хороших людей сватались за тебе — розумних, зажито-